

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

Књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

Павле РОГИЋ

(Загреб)

ЛИЧНО ИЛИ ВЛАСТИТО ИМЕ У ЈЕЗИКУ У СВОМ РАЗВОЈНОМ ПРОФИЛУ

Човјек је друштвено биће и његов живот тешко је замислити изван заједнице. Нема друштва без човјека, нити човјека без друштва. Све његове особине и сва његова обиљежја, у првом реду способност мишљења и говора, последица су његова живота у заједници. Говор је специфична одлика људске врсте и једини он ријечима уобличава појмове и своја искуства може изразити ријечима.

Најужа људска заједница је породица, више породица сачињавају род, више родова племе, народ и нацију, чији су припадници везани међу собом поријеклом, територијем, језиком, традицијом, обичајима, културом, идеологијом и политичким тежњама. Као члан заједнице, сваки човјек има своје лично или властито име, које он добива одмах по рођењу и које је његов стални пратилац у животу и постаје симбол његове личности. Лично име или антропоним служио је кроз дуге хисторијске епохе за ознаку и идентификацију појединца човјека. Породично име, презиме или патронимик јавио се много касније, тек у средњем вијеку, и то у феудалном друштвеном систему (најприје у повлаштеном друштвеном слоју или племству), у коме је друштво било строго уређено према хијерархичком степену. Породично име као стални ономастички систем дошао је до пуног изражаја у свом данашњем значењу у апсолутистичкој и централистичкој држави на прелазу из средњег у нови вијек. Снага и трајност државне организације тежила је за што бољом и солиднијом администрацијом. Стална војска, убирање пореза, судовање, катастар и грађевинарство, школство, попис становништва нужно су тражили да сваки припадник државне заједнице буде регистриран и идентифициран, тј. да има своје стално и чврсто лично и породично име.

Са гледишта лингвистичког лично и породично име истога су поријекла као опће именице или поименичени (супстантивирани) придјев. Наше граматике, које обрађују творбу и морфологију опћих именица, једва и додирују лична и породична имена, дајући им само дефиницију властитог имена, више или мање тачну. По мишљењу једног савременог лингвисте¹ граматичке разлике између личног имена и опће именице уопће и нема. Разлика је само у одређеном степену у мисаоном смислу. Лична су имена, по мишљењу тога лингвисте, најиндивидуалније именице, супстантиви *par excellence*, које означају једно одређено лице. Ако опћа именица: вук, лав, нада, ружа, зора и сл. постане лично име: Вук, Лав, Нада, Ружа, Зора и сл. она губи на ширини значења или екстензитету, а добива на интензитету. Латински придјев *augustus* постаје као Октавијаново име лично име Аугустус, а латинско име *Caesar* постаје у њемачком језику опћа именица *Kaiser* у њем. *Karl* (Карло Велики) у славенском краљ.

Постање и значење личног и породичног имена занимљиво је лингвистичко питање, за које и најшири слојеви показују врло велики интерес, јер свакога занима постање и значење његова имена. Данас је грана лингвистике која се бави тим питањем релативно још млада и позната под ширим именом ономастика и ужим антропонимија, и оба та имена данас се у науци подједнако сусрећу. У нашој лингвистици таква су истраживања још у заметку. Радови Ф. Миклошића (*die Bildung der slavischen Personennamen, Denkschriften Wiener Akademie X*), К. Јиречка (*die Romanen in den Städten Dalmatiens, I—III, Denkschriften 47, 48*), Т. Маретића (*О народним именима и презименима у Хрвата и Срба* (Рад ЈАЗУ, књ. 81 и 82) и П. Скока (*Славенство и Романство на Јадранским отоцима, Загреб 1950*) посвећени су тој проблематици. Сви су они у својим истраживањима употребили историјску грађу једног дијела наших старих писаних споменика, али су своју пажњу обратили искључиво на етимологију и морфологију личног и породичног имена, пуштајући из вида факторе који су утицали у извору имена и промјене које су лична и породична имена доживљавала у свом историјском развиту. Они се не обазире на психолошке и социјалне утјецаје (мистику, празновјерје, обичаје, моду), који су и данас најважнији чинилац при избору имена, и не утврђују колијевку и географско пространство самога имена.

Лично име носи често у своје лику одраз или отисак прошлих времена и цивилизација, па су нам понекад живи свјedoци некадашњих

¹ Michel Bréal, *Essai sémantique*, p. 182—183.

вјеровања и схватања. У свијести примитивних племена име је нераскидљиво везано уз свога носиоца, оно чини с њим јединство до те мјере да многа племена сакривају своје право име пред непознатима или странцима, вјерујући да ће се тако сачувати од несреће.

Дуго је било живо вјеровање, а и данас га има да име треба новом члану породице кад се роди да осигура помоћ натприродних или магичких сила или да му родитељи преко имена усаде своје жеље у вези с његовом будућношћу. Резултат таквог вјеровања био је да су дјеца често добивала теофоричка имена, тј. имена која су у свом лику носила или истицала неку присну повезаност са божанством. Из истих разлога давана су дјечи имена предака, имена природних појава, животиња, биљака, небеских тијела, ријеч која означава људски идеал и сл., јер се вјеровало, свјесно или несвјесно, да ће дијете у животу имати њихову заштиту или њихову снагу. Тај обичај био је познат код свих народа, индоевропских и семитских. Избор имена вршили су обично родитељи, али каткада и други људи, нарочито најближа родбина или свећеници, а тај чин сматран је свечаношћу и био је праћен вршењем разних обичаја који су често имали сакрални карактер, као што је обрезивање, урањање у воду при крштењу и сл. У античком Риму давање имена дјетету био је свечани дан — *dies lustricus*, који се славио 8—10 дана послје рођења дјетета. Ево неколико имена која су резултат таквог вјеровања: *Theodoros* (божји дар), *Heliodoros* (Сунчев дар), *Melitta* (пчела), *Dafne* (ловор), *Margaritis* (бисер), *Stefanos* (круна), *Sofia* (мудрост) у старих Грка; *Martius* (Мартов син), *Aurora* (зора), *Gemma* (драги камен), *Scipio* (штап), *Iustitia* (правда) у старих Римљана; *Daniel* (бог је мој судач), *Mihael* (ко је као бог), *Suzana* (љилјан), *Abel* (вјетар) у Јевреја; *Gottlieb* (богу мио), *Hrodoverhto* (сјајна глава), *Bär* (медвјед), *Minne* (љубав) у старих Германа; Божо, Богомир, Богослав, Божидар, Вук, Јеленко, Љилјана, Смиља, Ружица, Даница, Сунчаница, Огњен, Светомир, Златан и сл. у Хрвата и Срба. Многа имена захваљују своје поријекло и лик жељи родитеља да им дијете у животу буде носилац позитивних особина. То су махом поименичени придјиви. Римљани су своме дјетету давали име: *Fortis*, *Iustus*, *Pius*, да буде у животу храбар, праведан, побожан; стари Грци: *Areteus*, *Filomene*, *Kallistos* да буде морално чврст, да буде вољен, да буде лијеп; стари Германи: *Willibald*, *Kelti*, *Donald*, да буде храбар, срчан; Арапи *Emin* да буде веран и сл. У ту категорију иду и наша имена: Блага, Добра, Срећна или Сретна, Срећко. Посебну категорију чине апотропејска имена, која дијете треба да заштите од злих духова или демона, од злих очију, урока и сл. Таква имена изражавају неку негативну особину, приказују свога носиоца као

наказног, дефектног, који има неки ружан физички недостатак или облик, јер се вјеровало да му је то заштитно средство. У старих Грка најлазимо тако на имена Aischines (срамотан), Aishros (ружан), Strabon (шкиљав). Римљани из истих разлога дају имена Valbus (муцав), Brutus (ружан, глуп), Claudius (шепава). Том обичају одговарају у нашој старијој књижевности имена Грдан, Груба, Грубоња. И у наше вријеме је још негдје живо такво вјеровање. Ономанција има још у народу својих присталица. Вук Ст. Караџић у своме Рјечнику s. v. вук каже: „Кад се каквој жени не даду дјеца, онда надјене дјетету име Вук, јер мисле да им дјецу вјештице једу, а на вука неће смјети ударити. Зато су и мени овако име надјели“.

Наши преци донијели су са собом из своје прадомовине многа имена, од којих су се нека сачувала до данас. Најстарији наши писани споменици, као Супетарски Кастулар из 11. вијека (издање ЈАЗУ 1952), Светостефански хрисовуљ (Беч 1890), Дечанске хрисовуље (Гласник Срп. уч. друштва, књ. XII, Београд 1880) и многи летописи, типичи, записи и натписи садрже добрим дијелом антропонимијску грађу коју су Срби и Хрвати донијели са собом у данашњу своју постојбину. То су позната славенска имена која се састоје од два члана, као Бѣлослав, Берислав, Бранимир, Братослав, Будимир, Десимир, Доброслав, Домагој, Мирослав, Стрѣзимир, Стрѣзивој, Трпимир, Владимир, Вук(о)-мир и др. Од таквих двочланих имена правили су се често хипокористици и аугментативи скраћивањем и додавањем нарочитих суфикса на први дио имена, па су настале нове творбе, као Братац, Братача, Братеца или Братиша и сл. од Братослав, Деса, Десац, Десина према Десислав или Десимир, Вукац, Вучина, Вукоје, Вукан, Вукоња, Вукота, Вукоњица према Вук(о)мир, итд. Други дио ових имена -слав, -гој, -мир, -вој одговарају у грчким сложеницама другом дијелу -klēs, -doros, -krates или германским -bert, -lieb, -bald. Ти су завршеници у почетку имали сасвим одређено значење, али су касније, у дугој употреби, изгубили првобитно значење и постали мртви форманти без неког одређеног значења².

Та стара народна имена почела су постепено нестајати из употребе кад су наши преци почели примати кршћанство. Већ у Супетарском картулару сусрећемо кроатизирана кршћанска светачка имена. Тако према Andreas има Јадре, према Benedictus — Бенеша, према Clemens — Климин, Georgius — Јура, Зура, Martinus — Мартин и сл. Кршћанство је у почетку, из разумљивих разлога, допуштало велику слободу у

² Енциклопедија Лекс. завода, књ. 4 (1968), стр. 655.

избору имена при крштењу дјеце, нарочито одраслих. Али кад се кршћанство учврстило и овладало приватним животом вјерника, осјећа се све већи утједај цркве при избору имена. Култ светаца и лица које је црква канонизирала, а према њихову култу и њихова имена, нарочито од 12. вијека даље, долазе све више у употребу. Народна мушка имена као Берислав, Богдан, Братен, Братко, Будислав, Цветко, Драгоња, Драгош, Драгослав, Недељко, Познан, Раде, Ратко, Радослав, Радош, Стојан, Стојвук, Живан, и женска Борка, Цветна, Црнка, Данчица, Драгава, Лепка, Вида и сл., поред многобројних светачких и библијских имена, налазимо у другој половини 14. стољећа у Загребу (И. К. Ткалчић, Повијесни споменици града Загреба, књ. 5). Утједај цркве постао је искључив последице црквеног сабора или концила у Триденту (1563), на којему је створена одлука да се при крштењу дјеце дају само светачка имена. И поред све искључивости цркве, има случајева да се у матицама крштених и вјенчаних, уз календарска светачка имена спомињу и народна имена. Тако у оригиналном рукопису матице крштених и вјенчаних села Јурјева у Хрватском приморју, која обухвата вријеме од 1696—1759, налазимо на овакве записе: Божица алити Анастажија, Рожалија алитер Љубица,³ Марија алитер Вука, Волфганг³ алити Вука, Цвета алити Виценца. Према томе, да ли је кршћанство дошло к нама преко Бизанта или Рима, и кршћанска имена имају грчки или романски лик.

Улога кума или куме при крштењу дјетета била је некада врло раширена и обична. Тај је обичај настао у средњем вијеку, па томе имамо захвалити што су се сачувала многа имена која би иначе била нестала. Црква³ је, из нарочитих религијских разлога, допуштала и више кумова и више имена. Плуралност имена (по два, три и више) јавља се на европском западу најприје у владарским и аристократским породицама. Тај обичај добива маха у доба Ренесансе и преноси се постепено на грађански сталеж и с временом у село. Црква је плуралност кумова и имена допуштала, с мотивацијом да дијете на тај начин стиче већи број заштитника небеских и земаљских. И данас, како је познато, постоји плуралност имена, нарочито у владарским породицама, али се законски признаје само једно име, и то прво, а остала се сматрају као почасна.

У средњем вијеку избор имена, која су дјеца добивала при крштењу, није био велик. Нека светачка имена у нашим приморским

³ Матице се односе на село које је било у склопу Војне границе гдје је службеник био њемачки.

крајевима стекла су велику раширеност, било да је светац с таквим именом био патрон цркве, мјеста или породице, било да му је црква прописивала нарочиту важност и чудотворну моћ, па су таква имена постала врло омиљена и обична. То нарочито важи за нека лична имена у нашим приморским крајевима: Антун (Анте, Тоне), Фрањо (Фране, Фран), Иван (Иве, Ивић), Јурај (Јуре), Матија (Мате); код женских имена Марија (Мара, Маре, Марица), Катарина (Ката, Кате, Каја), Луција (Луца), Виценца (Вица). Посљедица тога била је да су се од таквих имена с једне стране стварали многобројни хипокористици, деминутиви, аугментативи и пејоративи, а с друге стране људи и жене с таквим именима редовно су имали надимак, који је често вршио функцију властитог имена.

Свака револуција, мијењајући друштвену структуру, доноси промјене у личном имену, дајући при избору имена више слободе. И наша револуција оставила је у нашој антропонимији дубоке трагове. Било је чак случајева у којима је слобода у избору имена превршила мјеру. Тако је у Подгори код Макарске у матици рођених забиљежено мушко име Дарвин и женско Мелис (почетна слова имена Маркс, Енгелс, Ленин, Стаљин), а у Селима код Задра женско име Совјетка.

Илирски препород у првој половини 19. вијека представља такођер револуционарно врење. Буђење националне свијести, идеја славенске узајамности, култ свега што је исконски народно није остао без посљедица у тадашњој антропонимији. Лична имена се кроатизирају, Лудвиг постаје Људевит, Игнац Огњеслав и Ватрослав, а јављају се и славенска, нарочито руска имена Игор, Олег, Јарослав, Збишко, Татјана. У том погледу лијепа књижевност, нарочито хисторијски романи извршили су снажан утицај. Тако су многи српски родитељи давали својој дјечи имена личности из романа Милована Видаковића⁴. У Хрватској су многе Бранке добиле име према Шеноином роману „Бранка“ и многе Неде према главној личности у Кумичићеву хисторијском роману Краљица Лепа. Популарном роману Марије Јурић Загорке „Гричка вјештица“ дугују своје име многобројни Дамири и Гордане у Хрватској. Народна пјесма, нарочито у Срба, непресушан је извор у избору имена дјетета.

У најновије вријеме мода врши у том погледу јаки утицај. У човјека је утврђена тежња да буде савремен, да кида са старим и традиционалним. Та је тежња усађена у човјеку и она је стара колико је стар и човјек. Одјећа, обућа, начин чешљања и уопће све што улази у начин

⁴ Ј. Скерлић, Историја нове српске књижевности, стр. 149.

живота и опхођење међу људима подвргнуто је сталним промјенама. Свако годишње доба доноси у том погледу неке новине и, захваљујући савременим средствима комуницирања, оне брзо налазе своје сљедбенике. Тако моди имамо да захвалимо што се у најновије вријеме јављају код нас све више страна имена у страном облику. Имена као Агнès, Астрид, Беатрица, Ренé, Долорес, Инге, Dick, Fery и сл. сусрећу се у градовима све више, а у нашим приморским срединама имена Алида, Елда, Марио, Гастон, Рикардо, Роберто. Овдје се поставља питање на које законодавац није мислио, могу ли родитељи давати дјечи страна имена у страном лику и тражити да се таква имена уносе у матицу. Закон треба да чува и штити чистоћу материњег језика која се на тај начин нарушава.

Облик личног имена у обичном, разговорном, фамилијарном говору често се мијења. Родитељи у имену најчешће изражавају своју љубав и њежност, па лично име често добива облик у којему је каткад тешко препознати прави лик имена. То су махом деминутивне форме које настају тако да деминутивни наставци долазе на основни лик имена или на његов хипокористик. У свакодневној и званичној употреби, у писму и говору, сусрећемо често таква имена, cf. Бранко, Иво, Вељко, Владо, Мате, Бранка, Милица, Лепа, Ружица, Савка и сл. Таквих творби налазимо у свима индоевропским језицима. На исти начин хипокористици опћих именица сéка, бра́цо постају права лична имена Сéка, Бра́цо. Често таква имена постају скраћивањем, тј. изостављају се на почетку или на крају поједини слогови, па се такви ликови каткада и сувише удаљују од основнога лика. Таква скраћивања могу бити посљедица и дјечјег говора или родитељског тепања, па такви ликови могу остати и трајно у употреби. Чини се да су таква скраћивања чешћа у женских имена, исп. Гита, Маргита, Марго, Марга — Маргарита, Рија, Маја — Марија, Ката, Рина — Катарина, Реза, Тера — Тереза, Труда, Герда — Гертруда, Рико, Фреди — Фредерико итд.

Лична имена, њихова творба и ликови од велике су важности у нашој ономастици, јер су од личних имена и њихових многобројних и разноврсних облика изведена многа породична имена или презимена. Словенци су прикупили нешто више од 200 личних имена, од којих су изведена многа словенска презимена. Постање породичних имена занимају не само језичког стручњака него и етнографа и хисторичара и сваког појединца. У постању породичних имена учествовали су разни фактори, субјективни и објективни, и стога је многа породична имена тешко објаснити. Потребно је дубоко заронити у прошлост у којој су се стварала наша породична имена. То је необично сложено питање,

јер се у њему сусрећу и испреплећу најразноврснији културни, социјални, економски, вјерски и ратнички утицаји. Рјечник, који би обухватио сва наша лична и породична имена, културна је потреба. Пред више од сто година бавио се том мишљу учени П. Ј. Шафарик, директор гимназије у Новом Саду и дјед по мајци К. Јиречека, али га је у прикупљању грађе за тај велики подухват омела смрт. И Т. Маретић осјећа недостатак таквог рјечника. Ономастичка грађа у великом Рјечнику ЈАЗУ, и по својој количини и по начину обраде, недовољна је, нарочито у првој половини Рјечника, гдје су извори из којих се црпао ономастички материјал врло оскудни. Наш ономастикон треба да нам, поред постања породичног имена, пружи, по могућности, и географску раширеност имена, а за нашу културну историју таква је књига врло важна и потребна.